

نگرشی علمی به

چاپ دوم

هزینه و درآمد دولت اسلامی

حسن آقا نظری

دکتر محمد تقی گیلک حکیم آبادی

نظری، حسن آقا،

نگرشی علمی به هزینه و درآمد دولت اسلامی / حسن آقا نظری، محمد تقی گیلک حکیم آبادی.. -
قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ تهران: پژوهشکده امور اقتصادی، ۱۳۸۲.
۱۹۲ ص.: جدول، نمودار... (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۶۰. اقتصاد؛ ۹.)

ISBN: 964-7788-04-5

بهاء: ۹۰۰۰ ریال

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه: ص. [۱۸۳] - ۱۸۸؛ همچنین به صورت زیر نویس.

چاپ دوم: زمستان ۱۳۸۵، بهاء ۱۰/۰۰۰ ریال

نمایه.

۱. مالیات اسلامی. ۲. اسلام و اقتصاد. الف. گیلک حکیم آبادی، محمد تقی. ب. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ج. پژوهشکده امور اقتصادی. د. عنوان.

۲۹۷/۴۸۳۳

۸ ن ۶ / ب ۲۳۰

۸۱-۳۹۰۹۳ م

کتابخانه ملی ایران

نگرشی علمی به هزینه و درآمد دولت اسلامی

مؤلفان: حسن آقا نظری و دکتر محمد تقی گیلک حکیم آبادی
ناشران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و پژوهشکده امور اقتصادی
ویراستاران: محمد جواد شریفی و حمیده انصاری
حروفچینی و صفحه آرای: اداره نشر و ویرایش پژوهشگاه
چاپ دوم: زمستان ۱۳۸۵
تعداد: ۷۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: قم - مؤسسه چاپ زیتون
قیمت: ۱۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» و «پژوهشکده امور اقتصادی» محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قسم: بلوار محمد امین (ص)، ابتدای بلوار جمهوری اسلامی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه ☎ تلفن: ۲۱۱۱۱ (۰۲۵۱) انتشارات ۲۹۰۶۰۲۰
نمابر: ۲۱۱۱۲۲۲ و ۲۹۰۹۳۱۰، ص. پ. ۲۱۵۱-۲۷۱۸۵ ☐ تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی اسکو ☎ تلفن: ۶۶۴۶۰۹۳۵-۶

www.pub-hu.com

Email: pub@hawzeh.ac.ir

تهران: خ فلسطین، خ ایتالیا، پلاک ۶، پژوهشکده امور اقتصادی ☎ تلفن: ۷۰ - ۸۸۹۷۸۱۶۹، نمابر: ۸۸۹۶۶۹۲۰، ص. پ: ۱۴۱۵۵-۴۹۳۷

www.ireri@fararayaneh.com

فهرست مطالب

مقدمه ناشران	۱۳
پیش‌گفتار	۱۵
مقدمه: طرح کلی اقتصاد اسلامی	۱۷
۱. عناصر ثابت	۱۷
۲. عناصر متغیر (مبانی اولویت‌های اقتصادی)	۱۷
۳. عناصر متغیر زمانی (مرتبط با رویدادهای اجتماعی)	۱۸

بخش اول: تمایز مبنای وظایف و اهداف دولت در اسلام و لیبرالیسم

فصل اول: مبنای وظایف و اهداف اقتصادی دولت لیبرال	۲۱
فصل دوم: مبنای وظایف و اهداف اقتصادی دولت اسلامی	۲۷
اهداف کلی اقتصادی دولت اسلامی	۲۹
۱. عدالت اجتماعی	۲۹
۱ - ۱. محدودیت کسب درآمد	۲۹
۱ - ۲. پرداخت حقوق مالی (مالیات و ...)	۳۰
۱ - ۳. حق حاکمیت در تأمین مصالح عامه	۳۰
۱ - ۴. توازن درآمد جامعه	۳۰
۲. توسعه و رشد	۳۱

بخش دوم: درآمدهای غیرمالیاتی در نظام درآمد - هزینه‌ی دولت اسلامی

فصل اول: درآمد منابع طبیعی	۳۴
----------------------------	----

۳۵	مدیریت منابع طبیعی در صدر اسلام
۳۵	۱. روش بهره‌برداری
۳۵	الف) مشارکت
۳۶	ب) واگذاری
۳۸	۲. اصول حاکم بر کیفیت بهره‌برداری
۳۸	الف) اصل عدالت
۳۸	ب) اصل کارایی
۳۹	ج) اصل تعادل محیط زیست
۴۰	فصل دوم: درآمدهای مردمی
۴۰	منابع عمده‌ی درآمدهای مردمی
۴۰	۱. وقف
۴۱	۲. انفاق
۴۳	۳. فروش کالاها و خدمات دولتی به بخش خصوصی

بخش سوم: مالیات در اقتصاد اسلامی

۴۷	فصل اول: طبقه‌بندی مالیات‌ها
۴۷	۱. طبقه‌بندی مالیات‌ها در فقه
۴۷	۱ - ۱. زکات
۴۷	۱ - ۲. خمس
۴۸	۲. طبقه‌بندی مالیات از دیدگاه اقتصاد
۴۸	۲ - ۱. مالیات بر درآمد
۴۸	الف) منابع مالیات بر درآمد
۵۰	ب) احکام و مسائل مالیات بر درآمد
۵۴	ج) نرخ‌های مالیات بر درآمد
۵۴	- نرخ زکات در محصولات زراعی
۵۴	- نرخ خمس ارباب مکاسب
۵۵	- نرخ خمس معادن
۵۵	د) معافیت‌ها

۵۷	۲-۲. مالیات بر ثروت .....
۵۷	الف) منابع مالیات بر ثروت .....
۵۸	ب) نرخ‌های مالیات بر ثروت .....
۵۸	- نرخ زکات دام‌های سه گانه .....
۶۵	- نرخ زکات نقدین .....
۶۸	فصل دوم: اجرای مالیاتی .....
۶۸	۱. حدود مسئولیت دولت اسلامی .....
۶۸	۱-۱. وجوه شرعیه و بودجه‌ی دولت .....
۶۸	الف) زکات و بودجه‌ی دولت .....
۶۹	ب) خمس و بودجه‌ی دولت .....
۷۰	۱-۲. عبادی بودن زکات و خمس .....
۷۱	۲. مراحل اجرای مالیاتی .....
۷۲	۲-۱. تشخیص مالیات (ارزیابی) .....
۷۲	الف) روش خود ارزیابی .....
۷۳	ب) روش تخمینی .....
۷۳	ج) روش اداری مستقیم .....
۷۴	۲-۲. جمع‌آوری مالیات .....
۷۴	الف) مأموران مالیاتی .....
۷۶	ب) جلب همکاری و رضایت مؤدیان .....
۷۸	ج) ضمانت‌های اجرایی و جرایم مالیاتی .....
۸۰	فصل سوم: فلسفه‌ی تشریع مالیات‌های ثابت .....
۸۰	۱. تأمین اجتماعی .....
۸۰	۲. موااسات میان مسلمین .....
۸۰	۳. قرب به خداوند .....
۸۱	۴. حفظ اموال .....
۸۱	۵. رشد و نمو مال .....
۸۲	۶. منبع مالی دولت .....

بخش چهارم: آثار اقتصادی مالیات‌های اسلامی

- فصل اول: مالیات‌های اسلامی و کارایی اقتصادی ۸۴
۱. کارایی در مالیات‌ها و تعریف آفت کارایی ۸۴
- ۱ - ۱. مالیات بهینه بر درآمد ۸۵
- ۱ - ۲. تجارب اصلاحات مالیاتی ۸۸
۲. بررسی کارایی در مالیات‌های اسلامی ۹۱
- ۲ - ۱. پایه‌های مالیاتی در نظام مالیات بر درآمد در اسلام ۹۲
- ۲ - ۲. نرخ‌های مالیاتی ۹۳
- فصل دوم: تأثیر مالیات‌های اسلامی بر عرضه‌ی نیروی کار ۹۵
۱. تأثیر زکات به عنوان پرداخت انتقالی بر عرضه‌ی نیروی کار (دریافت کنندگان) ۹۵
۲. تأثیر مالیات‌های اسلامی بر عرضه‌ی نیروی کار (مؤدیان) ۹۷
- ۲ - ۱. مالیات‌های اسلامی مؤثر بر درآمد ۹۷
- ۲ - ۲. مالیات‌های اسلامی مؤثر بر ثروت ۹۹
- فصل سوم: تأثیر مالیات‌های اسلامی بر پس انداز ۱۰۱
۱. تأثیر خمس بر پس انداز ۱۰۱
۲. تأثیر زکات بر پس انداز ۱۰۳
- فصل چهارم: تأثیر مالیات‌های اسلامی بر سرمایه‌گذاری ۱۰۵
۱. تأثیر مالیات‌های اسلامی در جانب تحصیل (جمع‌آوری) ۱۰۵
۲. تأثیر مالیات‌های اسلامی در جانب هزینه (بررسی انگیزه‌ها و زمینه‌ها) ۱۰۶
- فصل پنجم: تأثیر زکات بر مصرف ۱۰۸
- فصل ششم: مالیات‌های اسلامی و توزیع درآمد و ثروت ۱۱۱
۱. معیارهای توزیع درآمد و ثروت ۱۱۱
- ۱ - ۱. «مبادله» به عنوان یک پایه‌ی توزیع ۱۱۲

۱۱۳	۱- ۲. «نیاز» به عنوان پایه‌ی دیگر توزیع
۱۱۳	۲. مسئولیت‌ها در توزیع درآمد
۱۱۴	۲- ۱. مسئولیت مردم
۱۱۷	۲- ۲. مسئولیت دولت
۱۱۹	۳. بررسی اثر توزیعی مالیات‌های اسلامی
۱۱۹	۳- ۱. اثر توزیعی در جانب تأمین اجتماعی
۱۲۰	۳- ۲. اثر توزیعی در جانب توازن درآمد و ثروت
۱۲۰	الف) نرخ‌های مالیات بر درآمد
۱۲۰	ب) نرخ‌های مالیات بر ثروت
۱۲۱	ج) نرخ زکات نقدین
۱۲۳	فصل هفتم: مالیات‌های اسلامی و رشد و ثبات اقتصادی
۱۲۳	۱. رابطه‌ی رشد اقتصادی و توزیع درآمد از منظر علم اقتصاد
۱۲۸	۲. رشد اقتصادی از منظر اسلام
۱۲۸	۳. مالیات‌های اسلامی و رشد اقتصادی
۱۲۹	۳- ۱. عرضه
۱۲۹	الف) اثر مالیات‌ها بر پس انداز
۱۲۹	ب) اثر مالیات‌ها بر سرمایه‌گذاری
۱۳۰	ج) اثر مالیات‌ها بر عرضه‌ی کار
۱۳۰	- بهره‌وری نیروی کار
۱۳۱	- ساعات کار
۱۳۱	۳- ۲. تقاضا
۱۳۳	۴. مالیات‌ها و تثبیت اقتصادی
۱۳۶	۴- ۱. دوره‌های تجاری در نظام اقتصادی اسلام و نقش مالیات‌ها در تثبیت اقتصادی
۱۳۶	الف) دوره‌های تجاری در اقتصاد اسلامی
۱۳۶	- عوامل کاهش نوسانات در اقتصاد اسلامی
۱۳۹	ب) مالیات‌ها و تثبیت
۱۳۹	- استفاده از هزینه‌ها و مصارف مالیات‌ها

بخش پنجم: هزینه‌های دولت اسلامی

فصل اول: مفاهیم مرتبط با هزینه‌های دولت ۱۴۴

۱. امر عمومی ۱۴۴

۲. نیاز عمومی ۱۴۵

فصل دوم: وظایف دولت اسلامی (انواع مخارج عمومی) ۱۴۸

۱. تعلیم و تربیت ۱۴۸

۲. حفاظت از دین و مبارزه با بدعت‌ها ۱۵۰

۳. امنیت ملی و امکانات دفاعی ۱۵۱

۴. مبارزه با تبعیض‌ها و بی‌عدالتی‌های اقتصادی (اجرای عدالت) ۱۵۳

۵. تأمین اجتماعی (تأمین نیازهای اساسی نیازمندان) ۱۵۵

۶. عمران و آبادی ۱۵۸

۷. ایجاد رفاه عمومی و افزایش درآمدهای مردم ۱۵۹

۸. نظارت بر بازار و تنظیم آن ۱۶۰

۹. جمع‌آوری مالیات و تنظیم بیت المال ۱۶۱

فصل سوم: اصول و معیارهای هدایت و توزیع هزینه‌های عمومی ۱۶۲

۱. اصل مصلحت عمومی ۱۶۲

۲. اصل عدالت ۱۶۴

۱ - ۲. عدالت منطقه‌ای (اقلیمی) ۱۶۵

۲ - ۲. عدالت فردی ۱۶۷

۳. اصل مشروعیت ۱۶۹

۴. اصل کارایی ۱۶۹

۵. اصول اولویت در مخارج عمومی ۱۷۱

۵ - ۱. معیارهای مقایسه بین مصالح و مفاسد ۱۷۱

۵ - ۲. شاخص‌های کمکی در ارزیابی ۱۷۲

خلاصه و جمع‌بندی

۱۷۷	اهمیت بخش عمومی در اسلام
۱۷۷	معرفی مالیات‌های اسلامی
۱۷۷	مهم‌ترین ویژگی‌های مالیات بر درآمد
۱۷۸	ویژگی‌های مالیات بر ثروت
۱۷۹	اجرای مالیات‌ها
۱۷۹	مالیات‌ها و تخصیص
۱۸۰	توزیع درآمد
۱۸۱	مالیات‌ها، رشد و تثبیت اقتصادی
۱۸۱	هزینه‌ها

فهرست منابع

۱۸۳	منابع فارسی و عربی
۱۸۷	منابع لاتین

نمایه‌ها

۱۸۹	نمایه آیات
۱۹۱	نمایه روایات

مقدمه ناشران

پژوهش در علوم اقتصادی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی، ضبط و مهار پدیده‌های اقتصادی] در راستای تحقق اهداف و برنامه‌های توسعه کشور، ضرورتی انکارناپذیر است. پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی از سوی دیگر است. از این رو آگاهی و دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در بازنگری و بومی سازی مبانی و مسایل اقتصادی از جایگاه ویژه‌ای در پژوهش‌های علمی ایران اسلامی برخوردار است. «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» و «پژوهشکده امور اقتصادی» در راستای ایفای رسالت خود در این زمینه، کار مشترک خود را با عنوان کتاب «نگرشی علمی به هزینه و درآمد دولت اسلامی» به جامعه علمی تقدیم می‌کنند. این کتاب به عنوان منبع مطالعاتی برای اقتصاددانان و پژوهشگران مسائل اقتصادی تهیه شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند گردند.

بر خود لازم می‌دانیم از مؤلفان محترم، آقایان حجة الاسلام والمسلمین حسن آقا نظری که علاوه بر تألیف، مجری طرح نیز بوده‌اند و حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمدتقی گیلک حکیم‌آبادی و همچنین زحمات حجج اسلام آقایان علی رضا لشکری و سیدرضا حسینی که بخش‌هایی از کتاب را تحقیق کرده‌اند صمیمانه تشکر و قدردانی نماییم.

پیش‌گفتار

بی‌شک در جهان معاصر، دخالت دولت در حوزه‌ی اقتصاد امری غیر قابل اجتناب است؛ هم چنان که تئوری‌های علمی نیز ناکارآمدی مکانیزم بازار را در سامان‌دهی برخی مشکلات اقتصادی به عنوان رویکرد جدید پذیرفته است. در اقتصاد ایران، بودجه، به سبب این که یکی از مؤثرترین ابزار سیاست‌گذاری اقتصادی - اجتماعی دولت است جایگاه ویژه‌ای دارد؛ هر چند به لحاظ عدم توجه به بسترهای گوناگون، به ویژه شرایط فرهنگی - اجتماعی، دچار ناکارآمدی‌های جدی است.

حاکمیت اسلام در ایران می‌طلبد که آموزه‌های اسلام نسبت به هزینه و درآمد دولت مشخص شود، تا براساس آن مقایسه‌ای بین آنچه که هست و آنچه که باید شکل گیرد، به عمل آید. از این رو، موضوع فوق مورد پژوهش قرار گرفت. در این پژوهش، تلاش عمده براین بوده است که دیدگاه اسلام در مورد درآمد مالیاتی - که یکی از چالش‌های اقتصاد ایران است - مورد توجه قرار گیرد؛ هر چند نیم‌نگاهی به درآمدهای غیر مالیاتی نیز داشته است. نکته‌ی شایان توجه این است که در مورد مالیات‌های ثابت اسلامی، به دو زبان عربی و فارسی تحقیقاتی انجام گرفته است - البته بیشتر به زبان عربی - ولی در ادبیات هیچ یک از این تحقیقات، دو ویژگیِ توازنِ درآمد و رشد تولیدات جامعه، به طور هم زمان مورد توجه قرار نگرفته است.

برخی از محققان این عرصه، توازن ثروت و درآمد، و برخی دیگر رشد تولیدات جامعه را وجهه‌ی همت خود قرار داده‌اند؛ ولی در این پژوهش، دغدغه بر این بوده است که نشان دهیم چگونه مالیات‌های ثابت اسلامی، به لحاظ ویژگی‌های خود، نه تنها مانعی در برابر انگیزه‌های سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی نیستند، بلکه می‌توانند در توزیع درآمد، به ویژه بالا بردن سطح زندگی مردم، نقش مهمی را ایفا نمایند. شایان ذکر است که

نظام هزینه‌های دولت اسلامی، براساس مصالح عمومی ترسیم شده است و سازگاری بین رشد و توزیع را تحقق می‌بخشد.

البته باید به نقش برجسته‌ی بخش خصوصی، هم به عنوان کارگزاران اصلی و هم به عنوان هدف توسعه در عرصه‌ی اقتصاد اذعان داشت؛ از این رو، عمده‌ی سیاست‌های دولت اسلامی باید در راستای حمایت از این بخش شکل گیرد.

در پایان از تلاش همه دوستانی که در به انجام رساندن این اثر ما را یاری رساندند، به‌ویژه حجج اسلام آقایان سیدرضا حسینی که فصل اوّل و دوّم از بخش دوم کتاب و علی‌رضا لشکری که فصل هفتم از بخش سوم را تحقیق کردند، صمیمانه سپاسگزاریم.

مؤلفان

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

فهرست منابع

منابع فارسی و عربی

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. آمدی؛ غرر الحکم و دارالکلم، ترجمه و شرح آقا جمال خوانساری، تصحیح میر جلال‌الدین أرموی، چاپ چهارم، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳ش.
۴. آیتی، محمد ابراهیم؛ تاریخ پیامبر اسلام، به کوشش ابوالقاسم گرجی، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۵۹ش.
۵. ابن ابی الحدید؛ شرح نهج البلاغه، داراحیاء التراث العربی، بیروت، [بی.تا].
۶. ابن اثیر؛ النهاية، (در شرح لغت‌های مشکل احادیث).
۷. ابن حنبل، احمد؛ مسند ابن حنبل، دارالحياء التراث الاسلامی، بیروت.
۸. ابن سعد؛ الطبقات الكبرى، دارالفکر، بیروت، [بی.تا].
۹. ابن سوره؛ سنن الترمذی (الجامع الصحیح)، داراحیاء التراث العربی، بیروت، [بی.تا].
۱۰. ابن شعبه حرانی، الحسن بن علی بن الحسین؛ تحف العقول، کتاب فروشی اسلامیة، تهران، ۱۳۶۹ش.
۱۱. ابن ماجه؛ سنن ابن ماجه، داراحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۳۹۵ق.
۱۲. ابن منظور؛ لسان العرب، داراحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۸ق.
۱۳. ابو داود؛ سنن ابی داود، دارالجنان، بیروت، ۱۴۰۹ق.
۱۴. ابو عیید؛ الاموال، تحقیق محمد خلیل هراس، دارالکتب العلمیة، بیروت، ۱۴۰۳ق.
۱۵. ابونعیم؛ حلیة الاولیاء و طبقات الاصفیاء، دارالکتاب العربی، بیروت، ۱۴۰۷ق.
۱۶. ابو یوسف و سائرین؛ کتاب الخراج، دارالمعرفة، بیروت، [بی.تا].
۱۷. امام خمینی؛ تحریر الوسیله، المكتبة العلمیة الاسلامیة، طهران، [بی.تا].
۱۸. _____؛ کتاب البیع، اسماعیلیان، چاپ چهارم، قم، ۱۴۱۰ق.
۱۹. بخاری؛ صحیح البخاری، دارالقلم، بیروت، ۱۴۰۷ق.

۲۰. برگستر دم، ویلی؛ دولت و رشد، ترجمه‌ی علی حیاتی، سازمان برنامه و بودجه، تهران، ۱۳۷۸ ش.
۲۱. بلاذری؛ انساب الاشراف، دارالفکر، بیروت، ۱۴۱۷ ق.
۲۲. بیهقی؛ السنن الکبری، دارالمعرفة، بیروت، [بی.تا].
۲۳. تمدن، محمد حسین؛ معیارهای عدالت از نظر راس، در «خرد و آزادی»، به کوشش کریم امامی، باغ آینه، تهران، ۱۳۷۲ ش.
۲۴. تیرل وال، ا.پ.؛ رشد و توسعه، ترجمه‌ی منوچهر فرهنگ و مجاور حسینی، سازمان چاپ و انتشارات، تهران، ۱۳۷۸ ش.
۲۵. جامعة الملك عبدالعزيز؛ دراسات فی الاقتصاد الاسلامی، المركز العالمی لأبحاث الاقتصاد الاسلامی، الطبعة الاولى، ۱۴۰۵ ه.ق.
۲۶. جزیری، عبدالرحمن؛ الفقه علی المذاهب الاربعة، الطبعة السابعة، داراحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۶ ق.
۲۷. حر عاملی؛ وسائل الشیعة، مكتبة الاسلامیة.
۲۸. حکیمی، محمد رضا و محمد حکیمی و علی حکیمی؛ الحیة، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۶.
۲۹. خان، محسن س. و میرآخور؛ مطالعات نظری و بانک‌داری و مالیه اسلامی، ترجمه‌ی محمد ضیایی بیگلری، مؤسسه‌ی بانک‌داری ایران، تهران، ۱۳۷۰ ش.
۳۰. خلیل بن احمد، الفراهیدی، ترتیب کتاب العین، اسوه، قم، ۱۴۱۴ ق.
۳۱. خویی، سیّد ابوالقاسم؛ مصباح الفقاهه فی المعاملات، مقرر: توحیدی، دارالهادی، بیروت، ۱۴۱۲ ق.
۳۲. دارمی؛ سنن الدارمی، دارالکتب العلمیة، بیروت، [بی.تا].
۳۳. دفتر همکاری حوزه و دانشگاه؛ مبانی اقتصاد اسلامی، سمت، تهران، ۱۳۷۱ ش.
۳۴. ذاکری، علی اکبر؛ سیمای کارگزاران علی ابن ابی طالب امیرالمؤمنین (ع)، چاپ سوم، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۵ ش.
۳۵. راغب الاصفهانی؛ المفردات فی غرایب القرآن، المكتبة المرتضویه لاحیاء آثار الجعفریة، تهران، [بی.تا].
۳۶. زمخشری، محمود بن عمر؛ الکاشف، دارالکتب العربی، بیروت، ۱۴۰۶ ق.
۳۷. ساموئلسون، پل؛ اقتصاد، ترجمه‌ی علیرضا نوروزی و محمد ابراهیم جهان دوست، مترجمان، تهران، ۱۳۷۳ ش.

۳۸. سبحانی، حسن؛ نظام‌های اقتصادی، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ۱۳۷۳ ش.
۳۹. ستاری فر، محمد؛ درآمدی بر سرمایه و توسعه‌ی انسانی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ۱۳۷۴ ش.
۴۰. سحیبانی؛ اثر الزکاة علی الطلب البنك الاسلامی للتنمية، المعهد الاسلامی للبحوث و التدريب، ۱۴۱۷ ق.
۴۱. شیخ انصاری؛ المكاسب، مؤسسه النعمان، بیروت، ۱۴۱۰ ق.
۴۲. _____؛ کتاب الزکاة، باقری، قم، ۱۴۱۵ ق.
۴۳. شیخ صدوق؛ من لا یحضره الفقیه، دارالاضواء، بیروت، ۱۴۱۳ ق.
۴۴. شیخ طوسی؛ الامالی، جامعه مدرسين.
۴۵. _____؛ المبسوط، المكتبة المرتضوية، [بی.تا].
۴۶. شیخ طوسی، محمد حسن؛ تهذیب الأحکام، الطبعة الثانية، دارالاضواء، بیروت، ۱۴۱۳ ق.
۴۷. صبحی صالح؛ النظم الاسلامية، نشأتها و تطورها، الطبعة الحادية عشرة، دارالعلم للملایین، بیروت، ۱۹۹۸ م.
۴۸. صدر، محمد باقر؛ اقتصادنا، دارالتعارف للمطبوعات، بیروت، ۱۴۱۱ ق.
۴۹. طباطبائی، محمد حسین؛ المیزان فی تفسیر القرآن، مؤسسه النشر الاسلامی، قم، [بی.تا].
۵۰. طباطبائی مؤتمنی، منوچهر؛ حقوق اداری، سمت، تهران، ۱۳۷۳.
۵۱. طباطبائی یزدی؛ العروة الوثقی، چاپ سوم، انتشارات علمیه اسلامیه، ۱۳۶۳ ش.
۵۲. طبرانی؛ المعجم الكبير، مكتبة ابن تیمیة، القاهرة، [بی.تا].
۵۳. طبرسی؛ مجمع البیان، الطبعة الثانية، دارالمعرفة، بیروت، ۱۴۰۸ ق.
۵۴. طبری؛ تاریخ الطبری، مؤسسة الاعلمی للمطبوعات، بیروت، ۱۳۴۶.
۵۵. عاملی، جعفر مرتضی؛ بازار در سایه‌ی حکومت اسلامی، دفتر انتشارات اسلامی، قم، [بی.تا].
۵۶. غازی، عناية؛ المالية العامة و النظام المالي الاسلامی، دارالجیل، بیروت، ۱۴۱۰ ق.
۵۷. فردمنش، محسن؛ «نظام بهره و بی‌ثباتی مالی» گزارش سومین سمینار سیاست‌های پولی و ارزی
۵۸. قاضی نعمان؛ دعائم الاسلام، دارالاضواء، بیروت، ۱۴۱۱ ق.
۵۹. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
۶۰. قرضایی، یوسف؛ فقه الزکاة، مؤسسة الرسالة، بیروت، ۱۴۰۹ ق.

۶۱. _____؛ فی فقه الاولیات، مکتبة وهبة، القاهرة، بی تا.
۶۲. قریشی، باقر شریف؛ نظام حکومتی و اداری در اسلام، ترجمه‌ی عباسعلی سلطانی، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۶۹ ش.
۶۳. کنانی؛ التراتیب الاداریه، دارالارقم، بیروت، [بی تا].
۶۴. کلانتری، علی اکبر؛ «فقه و مصلحت نظام»، مجله‌ی فقه، (کاوشی نو در فقه اسلامی) ش ۱۱ و ۱۲، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۶.
۶۵. کلینی، محمد بن یعقوب؛ الکافی، دارالاضواء، بیروت، ۱۴۱۳ ق.
۶۶. کیا حسینی، ضیاء الدین؛ برآورد تابع زکات و هزینة‌های مذهبی، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه مفید، قم، ۱۳۷۷.
۶۷. گیلک حکیم آبادی، محمد تقی؛ امکان جای‌گزینی مالیات بر درآمد با خمس و تبیین آثار آن بر برخی متغیرهای اقتصاد کلان، رساله‌ی دکترا، دانشکده‌ی اقتصاد، دانشگاه تهران، ۱۳۷۹ ش.
۶۸. گیلیس و دیگران؛ اقتصاد توسعه، مترجم غلامرضا آزاد، نشر نی، تهران، ۱۳۷۹ ش.
۶۹. لاریجانی، محمد جواد، تدین، حکومت و توسعه، مؤسسه‌ی فرهنگی اندیشه‌ی معاصر، تهران، ۱۳۷۷ ش.
۷۰. ماسگریوریچارد، و ماسگریویکی؛ مایه‌ی عمومی در تئوری و عمل، ترجمه‌ی محمدی و ابراهیمی فر، سازمان برنامه و بودجه، تهران، ۱۳۷۳ ش.
۷۱. مالک ابن انس، الموطأ.
۷۲. ماوردی؛ احکام السلطانیة، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، [بی تا].
۷۳. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، دارالاضواء، بیروت، ۱۴۱۳ ق.
۷۴. محقق قمی؛ القوانين المحکمة، المکتبة العلمیة الاسلامیة، تهران.
۷۵. محمدی الریشهری، محمد؛ موسوعة الامام علی بن ابی طالب (ع)، مؤسسة دارالحديث الثقافية، قم، ۱۴۲۱ ق.
۷۶. محمودی، محمد باقر؛ نهج السعادة فی مستدرک نهج البلاغة، مؤسسة الطباعة و النشر وزارة الثقافة و الارشاد الاسلامی، تهران، ۱۴۱۸ ق.
۷۷. مرکز آمار ایران؛ سالنامه‌ی آماری کشور، مرکز آمار ایران، تهران، ۱۳۷۷.
۷۸. مکارم شیرازی، ناصر؛ انوارالفقاهه، کتاب الخمس (انفال)، نسل جوان، قم، ۱۴۱۶ ق.
۷۹. منتظری، حسین علی؛ کتاب الزکاة، تفکر، قم، ۱۴۱۳ ق.

۸۰. منذر قحف، اقتصادیات الزکاة، البنك الاسلامی للتمینہ، المعهد الاسلامی للبحوث و التدريب، ۱۴۱۷ق.
۸۱. موسوی اردبیلی، عبدالکریم؛ فقه القضاء، مكتبة امير المؤمنين، قم، ۱۴۰۸ق.
۸۲. نایینی، محمد حسین؛ تنبیہ الامّہ و تنزیہ الملّة، یا حکومت از نظر اسلام، تهران، ۱۳۶۱ش.
۸۳. _____؛ فوائد الاصول، آخوند خراسانی (مقرّر)، مؤسسة النشر الاسلامی، قم، ۱۴۰۴ق.
۸۴. نجفی، محمد حسن؛ جواهر الكلام، الطبعة السابعة، داراحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۹۸۲م.
۸۵. نسایی، احمد بن شعیب؛ سنن، دارالجيل، بیروت.
۸۶. نیلی، فرهاد؛ رشد اقتصاد و توزیع درآمد، مجله‌ی برنامه و بودجه، ش ۳۸ و ۳۹، سازمان برنامه و بودجه.
۸۷. هادی، جعفر؛ الشؤون الاقتصادية فی نصوص الكتاب و السنة، کتابخانه‌ی عمومی امام امیرالمؤمنین علی (ع)، اصفهان، ۱۴۰۳ق.
۸۸. هانت؛ نظریه‌های اقتصاد توسعه، ترجمه‌ی غلامرضا آزاد.
۸۹. هندی؛ کز اہمال فی سنن الاقوال و الافعال، مؤسسة الرسالة، بیروت، ۱۴۰۹ق.
۹۰. هومن، محمد؛ فرهنگ لغات و اصطلاحات اقتصادی، وزارت برنامه و بودجه، تهران، ۱۳۶۵ش.
۹۱. هیئت نویسندگان؛ اقتصاد خُرد با نگرش اسلامی، ترجمه‌ی حسین صادقی، دانشگاه تربیت مدرس، مؤسسه تحقیقات اقتصادی، تهران، ۱۳۷۵ش.
۹۲. یعقوبی؛ تاریخ الیعقوبی، دارصادر، بیروت، [بی.تا].
۹۳. یوسف، یوسف ابراهیم؛ النفقات العامة فی الاسلام، دراسة مقارنة، دارالثقافة، دوحه، ۱۴۰۸ق.

منابع لاتین

1. Brown and Jackson, Public Sector Economics, "*Public Economic Sector*", 4thM. Edition, Blackwell, Uk, 1990.
2. Kay, J.A., *Tax Policy: A Survey*, The Economic journal, Vol 100, 1990.
3. Khalilzadeh Shirazi, and Anwar Shah (eds), *Tax Policy in Developing Countries*, W.B, 1991.
4. Metwally, "*Fiscal Policy of an Islamic Economics*", In Public Finance in Islamic reaserch and Training, Jeddah,
5. Rosen, Harry, S., "*Public Finance*", Second Edition, Richard Irwin, 1988.
6. Shome Parthasarathi, *Trends and Future Direction in Tax Policy Reform: A Latin American Perspective*, IMF, WP/92/43.
7. Slemrod Joel, "Optimal Taxation and Optimal Tax Systems", *journal of Economics Perspectives*, 1990, Vo/4, No.1.
8. Tag El - Din, S.I., "Alocative and Stabilization Function of Zahat in an Islamic Economy", in Gulaid and Abdullah (eds), *Readings in Public Finance in Islam*, Islamic Research and Training Insititute Jeddah, 1995.
9. Tanzi, Vito, and Pellechio, *The Reform of Tax Administration*, IME, WP/95/22.
10. Thirsk, Wayne, *lessons from Tax Reform: An Overview*, in Khalilzadeh Shirazi and Anwal Shah, eds., *Tax Policy in Deveoping Countries, A World Bank Symposium*., w. B. washington D. D. Third Printing, 1991.
11. Zarqa, M.A., "*Islamic Destribution Scheme, in*", Gulaid and Abdullah (eds), *Readings in Public Finance in Islam*, Islamic Research and Training Institute, Jeddah, 1995.
12. Zee, H. H., *Taxation and Efficiency*, in shime (ed) *Tax Policy Handbook*, IME, 1995.

حاکمیت نظام اسلامی در ایران می‌طلبد که آموزه‌های اسلام نسبت به هزینه و درآمد دولت تبیین شود تا بر اساس آن، بین آنچه هست و آنچه باید باشد، مقایسه انجام گیرد. در پژوهش حاضر، به دیدگاه اسلام نسبت به درآمد مالیاتی، به عنوان یکی از چالش‌های اقتصاد ایران، توجه شده و درآمدهای غیر مالیاتی نیز مورد توجه قرار گرفته است. اساسی‌ترین هدف این پژوهش، اثبات این نکته است که مالیات‌های ثابت اسلامی، با ویژگی‌های خود، نه تنها مانعی در برابر انگیزه‌های سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی نیستند، بلکه می‌توانند در توزیع عادلانه درآمد و بالا بردن سطح معیشت جامعه نقش مهمی ایفا کنند.

ISBN 964778804-5

قیمت: ۱۰۰۰ تومان